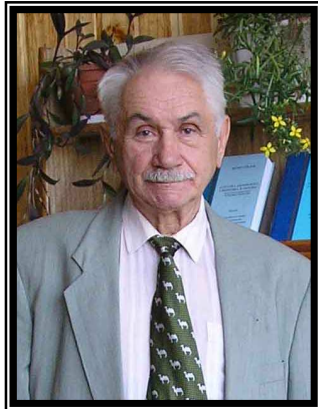

УДК 929

Зорук Всеволод Володимирович,
старший науковий співробітник
ДНСГБ УААН
(м. Київ)

ДО 105 – І РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М.М. ГРИШКА

Стаття присвячується 105 річниці з дня народження відомого вченого, академіка, директора Центрального ботанічного саду, нині Національного ботанічного саду України, М.М.Гришка.

Статья посвящается 105 годовщине со дня рождения известного ученого, академика, директора Центрального ботанического сада, сейчас Национального ботанического сада Украины, Н.Н.Гришка.

Clause is devoted 105 anniversaries from birthday known scientific, academician, director of the Central botanical garden, now of National botanical garden of Ukraine, N.N. Grishka.

Постановка проблеми та її актуальність. Минають роки, виникають потреба та бажання досягнути всю глибину творчості Миколи Миколайовича Гришка. Майже всі його природничі праці – це своєрідний витвір таланту вченого-українознавця, всебічно обдарованої людини, вченого широких інтересів. 6 січня 2006 року великому вченому, першому повоєнному директору Національного ботанічного саду НАН України, який з грудня 1991 року носить його ім'я, виповнилося 105 років з дня народження. Микола Миколайович був талановитою, енергійною та рішучою людиною, яка зуміла залучити великий колектив від рядового робітника до члена Академії – до створення унікального і мальовничого за формою ботанічного саду Академії Наук України.

Викладення основного матеріалу. Микола Миколайович Гришко народився у 1901 році у родині військовослужбовця в Полтаві. Сім'я Гришків жила на

околиці міста і мала невеликий садок та город. Микола Миколайович з малих літ любив працювати біля рослин тому і вибір спеціальності був для нього закономірним. У 1925 році, з відзнакою закінчивши Полтавський сільськогосподарський інститут, він як один із найбільш талановитих випускників направляється для продовження навчання на педагогічний факультет Київського сільськогосподарського інституту. Здобувши і педагогічну освіту, в подальшому Микола Миколайович поєднує наукову і педагогічну діяльність. Спочатку в Майнівському сільськогосподарському технікумі на Чернігівщині, згодом у Сумському педагогічному, Чернігівському, Глухівському та Київському сільськогосподарських інститутах. З 1944 року – у Київському університеті, де він викладав курс генетики з селекції рослин [1].

За період викладання у вищій школі М.М.Гришко опублікував підручник “Курс загальної генетики” (1933 р.), а в співавторстві з професором Л.М.Делоне “Курс генетики”, який у 1948 році був перевиданий у Югославії.

Після створення у 1931 році в м. Глухові Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель, в якому М.М.Гришко очолив відділ генетики і селекції, вчений працює над розв’язанням проблеми коноплярства – виведенням нових сортів конопель, придатних для механізованого збирання. Виведений ним сорт конопель “ОСО-72” за виходом волокна (35-40%) перевищував культивовані тоді сорти, давав можливість механізувати збирання конопель. За ці роботи у 1936 році М.М.Гришка було нагороджено орденом Леніна і без захисту дисертації присуджено науковий ступінь доктора сільськогосподарських наук, а у 1937 році – наукове звання професора.

У 1938 році в Москві вийшла друком ґрунтовна монографія “Конопля”, де М.М.Гришко був автором розділу “Селекція коноплі”. Під впливом наукових праць Миколи Миколайовича та використовуючи його методику, його учні й селекціонери зарубіжних країн вивели ряд цінних сортів однодомних конопель.

У 1939 році М.М. Гришка обирають дійсним членом Академії наук України та призначають директором Інституту ботаніки АН УРСР. Час приходу М.М.Гришка до керівництва інститутом ботаніки був досить непростий для біологічної науки в цілому і вченого особисто. Саме у 1939 році починається

наступ академіка Т.Д.Лисенка з прибічниками на генетичну науку. В жовтні 1939 році редакція журналу “Під знаменем марксизма” за ініціативою лисенківців організовує в Москві дискусію з проблем генетики і селекції, до якої були залучені всі провідні вчені країни в цій галузі. М.М. Гришка, що належав до справжніх генетиків, запросили взяти участь у дискусії разом з такими зірками генетики, як М.І.Вавилов, М.К.Кольцов, І.М. Поляков, М.П. Дубінін та ін. Це було визнанням його наукових досягнень. Безперечно, такий високий авторитет у колі колег сприяв тому, що і в колективі Інституту ботаніки було гідно оцінено здобутки М.М. Гришка в галузі генетики, визнано, що до керівництва інститутом прийшов справжній дослідник, вчений широкої ерудиції, який зуміє прийнятися найактуальнішими на той час завданнями ботаніки. Ці сподівання підтвердилися найближчим часом [4].

Плідну роботу перервала Велика Вітчизняна війна. У роки війни він очолював Інститут ботаніки АН УРСР в евакуації і одночасно займав посаду директора сільськогосподарської дослідної станції в Башкирії. За роботу з організації продовольчих ресурсів для фронту був удостоєний медалі “За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.”

Навесні 1944 року перший із академіків АН України прибув до визволеного Києва, щоб створити необхідні умови для повернення АН України з евакуації і розгортання наукових досліджень. У березні 1944 року Рада Народних Комісарів УРСР прийняла постанову про відновлення будівництва і наукової роботи Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР. Під час окупації майже всі посадки та будівлі, що належали саду, були знищені. Надзвичайно складну та відповідальну роботу по будівництву ботанічного саду очолив М.М. Гришко. Працюючи на посаді директора Інституту ботаніки Микола Миколайович брав активну участь у складанні Генерального плану будівництва ботанічного саду, а з липня 1944 року сад став існувати як самостійна установа у системі АН України і М.М. Гришко був призначений його директором. Площу вдало відвели у Печерському районі м. Києва на мальовничому крутому березі Дніпра. Порізаний рельєф місцевості, різноманітні ґрунтові та гідрогеологічні умови допомагали створенню мікрокліматичних ділянок для різних рослин, а

мальовничі Дніпровські краєвиди та пейзажі – обладнанню садово-паркових композицій. М.М. Гришко писав, що Ботанічний сад повинен бути центральним республіканським заповідником видових, а з багатьох рослин і скарбових рослин [3].

За задумом Миколи Миколайовича Ботанічний сад мусив би стати зразком садово-паркового будівництва, оскільки тільки тоді в ньому можна було б демонструвати різноманітність і багатство рослинного світу, декоративні можливості рослин, навчати людей використовувати різні рослини в зеленому будівництві. Вчений звертав увагу науковців на труднощі, що виникнуть при розміщенні окремих видів, надзвичайно різноманітних за походженням, широтою природного ареалу, біологією, онтогенезом та довговічністю. При закладанні ділянок необхідно забезпечити не на десятки, а на сотні років науково-демонстраційні аспекти й декоративність насаджень. Такі завдання було покладено в основу опрацювання генерального плану Ботанічного саду АН УРСР, автором наукової частини якого був дійсний член АН УРСР М.М.Гришко.

Важливим питанням створення ботанічних садів є вибір принципу розміщення насаджень. На відміну від загально прийнятого систематичного принципу в основу будівництва Ботанічного саду АН УРСР був покладений ботаніко-географічний принцип.

Запорукою успішного виконання поставлених перед Ботанічним садом завдань, на думку М.М. Гришка, є цілеспрямованість наукових досліджень, їх високий теоретичний рівень. Важливу роль у селекційному процесі Микола Миколайович відводив дикорослим рослинам. Ще М.І. Вавилом та І.В. Мічурін надавали великого значення дикорослій флорі і вважали її джерелом найбагатшого вихідного матеріалу для подальшої акліматизаційної та селекційної роботи, для збагачення сортової різноманітності культурної флори нашої країни. Основну увагу колектив саду в цей період зосередив на будівництві ботаніко-географічних ділянок, принцип закладки яких розробили відомі вчені-ботаніки країни В.І. Липський, О.В. Фомін, М.Г. Попов, П.С. Погребняк [2].

Основним завданням експозицій є відображення флористичних багатств та своєрідності рослинного світу нашої країни. Співробітники саду особливу увагу

звертали на вивчення біології рослин, перенесення їх в нові умови та розробку методів підвищення зимостійкості, захисту від впливу несприятливих умов. Рік у рік зростали колекційні фонди саду, відбиралися види та форми, які задовільно розвивалися в місцевих умовах.

У 1945 році у складі Академії створюється відділ сільськогосподарських наук, який очолив М.М. Гришко і якому підпорядковувались також Ботанічний сад АН УРСР, лабораторія сільськогосподарського будівництва, лабораторія ґрунтознавства УРСР.

М.М. Гришко був одним з тих вчених, який активно боровся з теорією Т.Д. Лисенка і ніколи не відмовлявся від своїх переконань, за що і був у 1948 році звільнений від виконання обов'язків голови відділу сільськогосподарських наук і фактично позбавлений можливості займатися генетикою. Він повністю поринає у будівництво Ботанічного саду.

Проблемою важливого державного значення М.М. Гришко вважав розробку наукових основ зеленого будівництва, раціонального районування порід, видів та сортів рослин, що забезпечувало б довговічність, декоративність і господарську цінність зелених насаджень. Робота Ботанічного саду проводилась у тісній співдружності і постійному обміну досвідом, насінням і рослинами з ботанічними садами і дендропарками СРСР та зарубіжних країн.

Багато уваги М.М. Гришко приділяв координації наукових досліджень та науково-методичному керівництву роботою ботанічних садів і дендропарків України. На засіданні вченої ради Ботанічного саду розглядались питання, пов'язані з реконструкцією існуючих та створенням нових ботанічних садів, обговорювались плани й звіти науково-дослідних робіт, визначались основні напрямки наукової діяльності установ. З метою інформації та обміну досвідом, ознайомлення зі складом колекційних фондів Микола Миколайович систематично висвітлював у пресі хід створення Ботанічного саду. Протягом 1946-1959 років він опублікував монографію та велику кількість статей у спеціальних та науково-популярних журналах: "Ботанический сад АН ССР", "Ботанічний сад і його колекції", "Підсумки роботи Ботанічного саду АН УРСР". В цих працях висвітлено результати експедицій, наведено дані про вивчення біології

інтродукованих видів рослин і методи акліматизації, застосовані при перенесенні рослин в нові умови, про рекомендовані нові перспективні для України сільськогосподарські та декоративні рослини. Теоретичні передумови робіт з інтродукції та акліматизації рослин викладені у наступних працях: “Академік М.Ф. Кащенко – видатний біолог-мічурінець”, “Теоретические основы акклиматизации растений”[2].

Багато сил та часу віддав М.М. Гришко підготовці кадрів. Микола Миколайович виховав численний загін науковців високої кваліфікації – 40 кандидатів та докторів наук.

Передчасна смерть (3 січня 1964 року) обірвала творчий шлях Миколи Миколайовича. Він не дожив лише кількох місяців до відкриття Центрального республіканського ботанічного саду, якому віддав кращі роки свого життя.

Микола Миколайович був не тільки вченим-академіком, а головне – Людиною з великої літери, про що свідчить усе його життя. Серед його друзів були такі відомі діячі культури й мистецтв як М.Рильський та В.Сосюра, брати Майбороди, А.Я. Штогаренко, К.Ф. Данькевич. Кілька разів у Ботанічному саду виступали І. Козловський, Б. Гмиря, С. Гришко, З. Гайдай, В. Барсова та ін.

Доброзичливість і принциповість М.М. Гришка, його відвертість і делікатність приваблювали багатьох людей. Про це свідчать архівні дані, мемуарна література.

Висновок. Перу М.М. Гришка належить близько 150 друкованих праць. За його редакцією видано величезну кількість наукових збірників і монографій, зокрема збірники, присвячені узагальненню робіт з біології та культури конопель, шість видань праць Ботанічного саду, а також монографії та брошури, присвячені історії інтродукції і акліматизації рослин, вивченню біології, сортименту та агротехніці окремих нових і мало поширених культур, питання зеленого будівництва. Все це свідчить про великий внесок Миколи Миколайовича у розроблення теоретичних і прикладних проблем інтродукції та акліматизації рослин, збагачення дикорослої та культурної флори України новими корисними рослинами.

Упродовж усього періоду М.М. Гришко вів справді титанічну роботу. Поряд із створенням експозиційних ділянок саду та розгортанням наукових досліджень, велося капітальне будівництво. Споруджувався адміністративний корпус, будувалися житлові корпуси, прокладалась дорожня сітка, будувалася огорожа навколо саду, гараж. Це тільки частина тих питань у розв'язанні яких Микола Миколайович брав безпосередню участь.

М.М. Гришко виховав численний загін науковців високої кваліфікації – 40 кандидатів та докторів наук, які працюють в лабораторіях, на полях нашої країни.

Заслуги М.М. Гришка перед Батьківщиною були високо оцінені урядом: нагороджено орденом Леніна та медалями, присуджено дипломи Всесоюзної сільськогосподарської виставки за нові чудові сорти квітів.

Передчасна смерть (3 січня 1964 року) обірвала творчий шлях Миколи Миколайовича. Він не дожив лише кілька місяців до відкриття Центрального республіканського ботанічного саду, якому віддав перші роки свого життя, енергію, досвід, знання. Сад став, як і мріяв Микола Миколайович, надбанням України і народу. І народ згадує і згадуватиме творця скарбниці рослинного світу – Миколу Миколайовича Гришка.

Список використаної літератури

1. *Голда Д.М., Богменко Б.К.* До 90-річчя з дня народження Миколи Миколайовича Гришка // *Цитология и генетика.* – 1991. – № 3. – С. 67-68.
2. *Гришко-Богменко Б.К., Пилипчук О.Я.* Микола Миколайович Гришко. – К.: Наук. думка, 1995. – 119 с.
3. *Микола Миколайович Гришко /Академія Наук УРСР.* – К.: Наукова думка, 1977. – 52 с.
4. *Роль ботанічних садів у формуванні наукового світогляду майбутніх біологів: Матеріали перших Всеукраїнських наукових читань, присвячених пам'яті академіка М.М.Гришка.* 24-25 вересня 2001., м. Полтава / Полтав. держ. педагог.ун-т ім.; Рада бот. садів України; Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава, 2001. – 136 с.